

УДК 657.1

О. Є. Шмигель, к.е.н., доцент,
Тернопільський національний економічний університет

РОЛЬ ЕЛЕМЕНТІВ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Shmyhel O.Y., *Candidate of science
in Economics (PhD), Associate professor
Ternopil National Economic University*

THE ROLE OF ELEMENTS OF ACCOUNTING POLICY IN THE ACTIVITY OF ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ. Обґрунтовано необхідність і висвітлено креативні шляхи формування облікової політики, направлені на підвищення ефективності обслуговування управлінських рішень в умовах ринкових відносин і повної самостійності підприємств.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансовий облік, облікова політика, креатив, самостійність підприємств, ринкові відносини, управлінські рішення.

ANNOTATION. The necessity and highlights the creative of accounting policies aimed at improving service management solutions in terms of market relations and the full autonomy of enterprises.

KEY WORDS: financial accounting, accounting policy, creative, independent companies, market relations, management decisions.

Постановка проблеми. Одним із шляхів розвитку економіки є вдосконалення інформаційного забезпечення управління. Основою його виступає фінансовий облік як визначальна складова національної облікової системи, що регулюється державою.

Проблеми фінансового обліку набувають важливого методологічного і практичного значення. Пошуки шляхів подальшого розвитку облікового забезпечення управління виробництвом важливі й через збільшення повноважень облікових працівників щодо можливостей вибору варіантів форм і методів обліку. Фінансовий облік стає творчим процесом, який потребує належного методичного обґрунтування.

Якість облікового забезпечення управління є чинником ефективності виробництва, що підтверджується господарським життям, юридичними і нормативними вимогами обов'язковості ведення фінансового обліку на підприємствах. Проте вирішити

обліково-інформаційні проблеми тільки законодавчими важелями, на наш погляд, досить складно. З огляду на те, що фінансовий облік є своєрідним правонаступником бухгалтерського, в ньому найтісніше переплітаються проблеми об'єкта, предмета, методу і функцій, нині він претендує на роль інформаційного універсуму. Саме тому необхідна опрацьована системна методологія дослідження фінансового обліку, що враховує економічні, фінансові й облікові механізми забезпечення управління підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості фінансового обліку у вітчизняній обліковій практиці досліджуються з початку реформ 90-х років минулого століття. Його методологічний апарат розвивався О.С. Бородіним, Ф.Ф. Бутинцем, Б.І. Валуєвим, З.В. Гуцайлюком, Л.М. Кіндрацькою, Є.В. Калюгою, Я.Д. Крупкою, А.М. Кузьмінським, Є.В. Мнихом, Я.В. Мехом, М.С.Пушкарєм, В.В. Сопком, П.Я. Хомином, М.Г. Чумаченком, В.О. Шевчуком та ін.

У наукових дослідженнях цих авторів розглядаються ключові аспекти фінансового обліку, проте не дається його вичерпної методологічної характеристики, адекватної потребам і сучасним вимогам управління. Окрім того, сучасна концепція фінансового обліку не має цілісного методичного забезпечення. Теорія майже не пов'язана з практикою.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування необхідності посилення галузевих ознак фінансового обліку та визначення креативних шляхів і напрямів формування його організаційно-методичних аспектів, спрямованих на підвищення ефективності обслуговування управських рішень.

З переходом до ринку, коли більшість підприємств стали повністю самостійними, вирішення питань управління їх господарською діяльністю, зокрема вибору методів та облікових процедур, перейшли в площину господарських проблем. У цих умовах найважливішою складовою розвитку інформаційного забезпечення товаровиробників є напрацювання відповідної галузевої методології фінансового обліку, створення на науковій основі методичного забезпечення, з якого кожне підприємство могло б самостійно обирати й поєднувати форми і способи облікових процедур, адекватні його господарському управлінню, не порушуючи єдиного методологічного підходу при вирішенні облікових проблем, закладеного в концепціях фінансового обліку.

Виклад основних результатів дослідження. Дослідження поставленої проблеми показує, що облікова політика може розглядатись з позиції двох рівнів — загальнонаціональна облікова політика та облікова політика підприємства.

Загальнонаціональна облікова політика складається із сукупності альтернативних принципів і правил, які виступають відправним моментом при виборі облікових процедур і здійсненні облікового процесу підприємством. У широкому розумінні загальнонаціональну облікову політику можна визначати як управління обліком.

Облікова політика підприємства є документом, в якому повинні враховуватися вимоги державного регулювання, методологічні засади бухгалтерського обліку та позиції суб'єктів підприємницької діяльності щодо їх дотримання.

Як зазначає Ф.Ф. Бутинець, «Введення в теорію і практику категорія «облікова політика» означає визнання ролі бухгалтера і облікових методів у формуванні прибутку підприємства, показує відносність облікових даних, суттєво змінює статус бухгалтера і його роль в обліковій ієрархії» [1, с. 355]. Ця ідея відображає суть нового напрямку в обліку, що отримав назву «креативного обліку».

Розвитку креативного обліку сприяють багато факторів, проте найчастіше він застосовується тоді, коли діяльність підприємства оцінюється сторонніми особами.

Креативний облік є позитивний тоді, коли використовується без прямого порушення законодавства для відображення основних тенденцій у господарській діяльності та сприяє гнучкості прийняття рішень, забезпечуючи мінімізацію ризику втрат і високу рентабельність менеджменту на мікрорівні. У протилежному випадку — це процес прикрашання звітності підприємства для більш вигідного відображення його діяльності для акціонерів, інвесторів та інших зацікавлених осіб.

Основною метою при прийнятті рішень на підприємстві облікової політики має бути формування повної, об'єктивної та достовірної інформації, що максимально адекватно розкриває його діяльність для заінтересованих осіб. Це означає розкриття не тільки загальних положень, передбачених Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [2] щодо визнання облікової політики, а й формування правил використання прийомів первинного обліку, положень з обліку майна, зо-

бов'язань, основних засобів, фінансових вкладень, матеріалів, обліку витрат та обчислення собівартості продукції і сум незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів і джерел забезпечення наступних витрат, доходів від продажу продукції, робіт, послуг, заборгованості, капіталів, нерозподілених прибутків та ін. При цьому, загальні вимоги, які ставляться до облікової політики, зводяться до таких:

- облікова політика повинна бути єдиною на підприємстві, що означає обов'язкове застосування вибраних методів і прийомів ведення бухгалтерського обліку всіма структурними підрозділами, включаючи виділені на самостійний баланс, незалежно від виду діяльності і місця розташування. Це необхідно для забезпечення порівняння та зведення інформації;

- по відношенню до кожного конкретного питання підприємство повинне використовувати одні і ті ж вибрані принципи, методи та прийоми ведення бухгалтерського обліку;

- застосування облікової політики повинно бути послідовним, тобто методика відображення господарських операцій, оцінки майна і зобов'язань на протязі року, а також від одного звітного періоду до іншого, як правило, не змінюється.

Однією із важливих проблем, що виникають при аналізі бухгалтерської фінансової звітності та обґрунтуванні економічних рішень, є отримання порівняльних показників. У нестабільних умовах функціонування підприємства, що передбачає вибір методологічних основ фінансового обліку, ця проблема загострюється. Як наслідок, підвищена увага до процесу вибору облікових принципів, методів і прийомів при формуванні показників бухгалтерської фінансової звітності.

Досвід формування облікової політики на підприємствах України відносно незначний, що безпосередньо викликає цілу низку проблем. На сьогодні можна виділити три групи питань, які виникають безпосередньо при реалізації облікової політики. Перша група пов'язана з вибором принципів, методів і прийомів бухгалтерського обліку із існуючої нормативної бази та їх впливом на формування показників бухгалтерської фінансової звітності. Друга група питань пов'язана з відсутністю формулювання в нормативній базі вказівок щодо відображення у бухгалтерській фінансовій звітності окремих господарських операцій. Третя група передбачає питання, що виникають через неузгодженість податкового і бухгалтерського обліку.

Оскільки ефективне формування облікової політики передбачає окрім знання чинної нормативної бази, ще й вміння творчого її застосування, в загальному, основними проблемами, які виникають при формуванні облікової політики підприємства, можна назвати наступні:

- чинне бухгалтерське та податкове законодавство, на якому ґрунтуються принципи, прийоми та методи бухгалтерського обліку, які використовуються підприємством, недосконале в багатьох питаннях;

- при формуванні облікової політики підприємства керівниками та бухгалтерами присутній фактор ризику, оскільки рішення приймаються під дією суб'єктивного судження;

- недостатня інформованість користувачів фінансової інформації про основні методи обліку потребує додаткового обґрунтування доказів щодо правильності використання принципів і методів обліку;

- неможливість через механізм облікової політики підприємствами вирішувати питання, які безпосередньо не входять до їх компетенції та не врегульовані нормативними документами.

У загальному, формування оптимального варіанту облікової політики є складною проблемою. Враховуючи наведені вище недоліки, та хоча і незначний, проте досить цінний досвід формування облікової політики на підприємствах, а також з метою удосконалення методології складання фінансової звітності, можна застосовувати таке поетапне формування облікової політики:

- визначення об'єктів бухгалтерського обліку, відносно яких має бути розроблена облікова політика;

- виявлення, оцінка, аналіз та ранжування факторів, під впливом яких здійснюється вибір принципів, прийомів і методів формування показників бухгалтерської фінансової звітності;

- підбір потенційно придатних до застосування підприємством діючих принципів, прийомів і методів при формуванні показників бухгалтерської фінансової звітності, що відповідають умовам діяльності підприємства і запитам користувачів звітної інформації;

- розкриття вибраної облікової політики в примітках до бухгалтерської фінансової звітності.

Більш детально аналізуючи кожний з етапів слід відмітити, що перший етап передбачає визначення об'єктів бухгалтерського обліку, відносно яких має бути розроблена облікова політика. Враховуючи, що кожне підприємство веде господарську діяль-

ність з тільки йому притаманною специфічною сукупністю об'єктів бухгалтерського обліку, на цьому етапі вимагається встановлення предмету облікової політики.

На другому етапі здійснюють виявлення, аналіз, оцінку та ранжування факторів, під впливом яких здійснюється вибір принципів, методів, прийомів ведення бухгалтерського обліку та формування показників бухгалтерської фінансової звітності. Залежно від складу об'єктів обліку на цьому етапі виявляються конкретні умови, явища і процеси, які безпосередньо впливають на розробку облікової політики.

Метою третього етапу є ідентифікація можливих до застосування підприємством діючих принципів, методів і прийомів ведення бухгалтерського обліку. На цьому етапі передбачається здійснення відбору потенційно придатних до використання підприємством принципів, прийомів і методів бухгалтерського обліку за вище визначеними умовами.

На четвертому етапі здійснюють вибір принципів, методів і прийомів ведення бухгалтерського обліку та складання бухгалтерської фінансової звітності, що відповідають умовам діяльності підприємства та запитам користувачів звітної інформації.

На заключному етапі вибрана облікова політика оформляється відповідно формальних вимог до неї.

У такій послідовності кожний етап є виключно необхідним, оскільки забезпечує здійснення наступного.

При розробці облікової політики, перш за все, необхідно здійснити системний аналіз впливу всіх факторів.

У процесі формування облікової політики підприємства згідно Закону України та П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3] повинні враховуватись такі фактори: форми власності та організаційно-правовий статус підприємства; співвідношення з системою оподаткування; ступінь свободи дії в питаннях ціноутворення; стратегія фінансово-господарського розвитку; наявність технічного оснащення функцій управління; наявність ефективної системи інформаційного забезпечення підприємства; рівень кваліфікації кадрового забезпечення, економічна сміливість та ініціативність керівників підприємств; систему матеріального заохочення ефективної роботи та матеріальної відповідальності працівників; обсяги діяльності та розміри підприємства.

Аналіз сукупності методів і прийомів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, залежно від факторів

внутрішнього і зовнішнього середовища, дозволяє зробити такі висновки:

1. При визначенні методів нарахування амортизації застосування методів прискореної амортизації вважається доцільним лише до тих конкретних об'єктів, більш швидке відтворення яких забезпечить реальне впровадження в господарську практику науково-технічних досягнень і сприятиме підвищенню соціально-економічної ефективності виробництва. Крім того, реалізація такої можливості доцільна лише для тих підприємств, рівень рентабельності виробництва яких досягає 10–15 % і вище, а також за умови необхідності реалізації великої інвестиційної програми. Основними методами нарахування амортизації, як найбільш обґрунтованими вважаються лінійний і виробничий методи. При чому застосування виробничого методу можливо, коли виробничу віддачу того чи іншого об'єкта основних засобів можна вірогідно визначити застосування в бухгалтерському обліку податкових методів нарахування амортизації не створює умови для реального відтворення майна.

2. При нарахуванні амортизації на нематеріальні активи доцільно використовувати лінійний метод амортизації, що забезпечує рівномірний розподіл вартості нематеріальних активів.

3. При погашенні вартості малоцінних необоротних матеріальних активів (МНМА) вибір того чи того метода в значній мірі залежить від їх питомої ваги в структурі матеріальних витрат. При значних обсягах МНМА та їх інтенсивному русі на підприємстві погашення вартості частинами сприяє більш обґрунтованому визначенню собівартості готової продукції за звітними періодами та відповідно, впливає на показники фінансових результатів діяльності. У випадку 100 % погашення їх вартості з віднесенням на собівартість готової продукції, це призведе до її завищення та відповідно впливатиме на фінансові результати. Тому використання такого методу доцільно лише при незначних обсягах МНМА на підприємстві.

4. При оцінці запасів, що вибули, широкого розповсюдження у бухгалтерській вітчизняній практиці отримав метод середньої вартості матеріалів. Найбільш доцільно застосовувати цей метод при відпуску сировини та матеріалів для виробничих потреб. Оцінюючи відпуск запасів для виконання спеціальних замовлень і проєктів, доцільно використовувати метод ідентифікованої вартості. Крім того, даний метод може застосовуватись до запасів, які не замінюють один одного.

Метод ФІФО доцільно застосовувати підприємствам, які частково або повністю звільнені від сплати податку на прибуток, а також мають своєю метою фінансувати свій розвиток на даному етапі.

5. При створенні резерву сумнівних боргів дебіторської заборгованості застосування методу платоспроможності окремих дебіторів доцільно використовувати підприємствам, що мають невелику кількість дебіторів. Підприємствам, перелік дебіторів яких є значним, ефективнішим буде використання методу на основі класифікації дебіторської заборгованості.

6. Доходи і витрати майбутніх періодів доцільно включати до результатів господарської діяльності при настанні звітного періоду, до якого вони відносяться.

Діяльність кожного господарюючого суб'єкту є суто індивідуальною, відмінною за багатьма ознаками, тому при формуванні облікової політики вказані вище рекомендації можуть скласти лише основу реального наказу підприємства.

Оскільки вибір принципів, прийомів і методів складання бухгалтерської фінансової звітності має значний вплив на її показники, це обумовлює необхідність представлення всієї суттєвої інформації про облікову політику в примітках та поясненнях. Розкриттю підлягає, головним чином, методична сторона облікової політики. Корисною може бути інформація про застосовані підприємством правила обліку та звітності, якщо вони відрізняються від загальноприйнятих; положення, сформовані в результаті вибору зробленого із кількох дозволених варіантів; галузеві способи ведення обліку; нетрадиційне застосування загально-визнаних принципів, методів і прийомів ведення обліку; нові стандарти, використані підприємством.

Необхідно відмітити, що для кожного підприємства рівень розкриття інформації про облікову політику залежить від конкретної господарської ситуації.

Висновки. З переходом до ринку, коли більшість підприємств стали повністю самостійними найважливішою складовою розвитку інформаційного забезпечення товаровиробників є напрацювання відповідної галузевої методології фінансового обліку, створення на науковій основі методичного забезпечення, з якого кожне підприємство могло б самостійно обирати й поєднувати форми і способи облікових процедур, адекватні його господарському управлінню.

Облікова політика підприємства є документом, у якому повинні враховуватись вимоги державного регулювання, методологі-

чні засади бухгалтерського обліку та пропозиції суб'єктів підприємницької діяльності щодо їх дотримання.

Основною метою при прийнятті на підприємстві облікової політики має бути формування повної, об'єктивної та достовірної інформації, що максимально адекватно розкриває його діяльність для зацікавлених осіб. Ефективне формування облікової політики передбачає окрім знання чинної нормативної бази, ще й вміння творчого її застосування.

До бухгалтерської фінансової звітності підприємств можуть бути рекомендовані наступні напрямки розкриття облікової політики: амортизація основних засобів і нематеріальних активів, вартісні ознаки малоцінних необоротних матеріальних активів та спосіб їх погашення, оцінка фінансових інвестицій, оцінка виробничих запасів, готової продукції, товарів, незавершеного виробництва, групування та списання затрат на виробництво, відображення результату реалізації продукції (робіт, послуг), метод створення резерву по сумнівних боргах, розподіл витрат і доходів майбутніх періодів.

Література

1. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинець. — 8-ме вид., доп. і перероб. — Житомир: ПП «Рута», 2009. — 912 с.
2. Закон України Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

Reference

1. Bukhhalterskyi finansovyi oblik: Pidruchnyk dlia studentiv spetsialnosti «Oblik i audyt» vyshchikh navchalnykh zakladiv./ Za red. prof. F.F. Butynets. — 8-me vyd., dop. i pererob. — Zhytomyr: PP «Ruta», 2009. — 912 s.
2. Zakon Ukrainy Pro bukhalterskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini: <http://zakon4.rada.gov.ua>
3. Polozhennia (standart) bukhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti»: <http://zakon2.rada.gov.ua>

Статтю подано до редакції 19.02.15 р.